

Opgave 2 Breinbewoners

Bijna vijftig jaar geleden werd Charles Whitman, een intelligente vijfentwintigjarige ex-marinier, door de Amerikaanse politie doodgeschoten. Vlak daarvoor had hij veertien willekeurige voorbijgangers op een universiteitsterrein gedood en er ruim dertig verwond door met een geweer op hen te schieten.

Whitman beleefde een ellendige jeugd en kreeg veel geweld te verduren, maar voor de extreme agressie die in hem zelf woedde, vermoedde hij een andere oorzaak. In zijn afscheidsbrief schreef hij dat hij sinds enige tijd veel ongewone en irrationele gedachten had en ook erg veel hoofdpijn. Hij vroeg daarom of er na zijn dood een autopsie kon plaatsvinden om er achter te komen of er een biologische oorzaak was voor zijn gewelddadige gedrag. Hij schreef ook dat hij zijn erfenis wilde schenken aan een stichting voor geestelijke gezondheidszorg zodat tragedies zoals hij die zelf had veroorzaakt in de toekomst misschien vermeden zouden kunnen worden.

Bij de autopsie bleek dat Whitman inderdaad een snel groeiende tumor in zijn hersenen had die tegen zijn amygdala drukte - een hersendeel dat emoties als angst en agressie op een automatische, reflexmatige wijze reguleert - waardoor Whitman zijn ongewone irrationele gedachten kreeg. Het drama met Whitman dateert uit 1966.

Tegenwoordig stellen steeds meer verdachten in rechtszaken dat ze niet zelf verantwoordelijk zijn voor hun handelingen omdat hun brein hen heeft aangezet tot de misdaden. Eerst werd de verantwoordelijkheid nog toebedeeld aan het hebben van een letsel, inmiddels is het al dan niet functioneren van de hersenen een excuus.

Een aantal neurologen en filosofen heeft echter beargumenteerd dat verdachten wel degelijk verantwoordelijk zijn voor hun daden en dat zij deze verantwoordelijkheid niet kunnen afschuiven op hun brein.

- 2p **6** Geef een argumentatie waarmee deze neurologen en filosofen hun standpunt kunnen onderbouwen dat verdachten verantwoordelijk zijn voor hun daden.

Ga daarbij uit van de casus van Whitman en pas de definitie van 'vrije wil als voorwaarde voor verantwoordelijkheid' toe.

Pim Haselager, onderzoeker aan *Het Donders Instituut voor Brein, Cognitie en Gedrag*, verzet zich ook tegen de opvatting dat de vrije wil een illusie is. De conclusies uit neurowetenschappelijke experimenten, zoals dat van Libet, staan volgens hem allerminst vast.

- 4p **7** Leg uit waarom sommige wetenschappers het idee van vrije wil verwerpen op grond van de experimenten van Libet.

Geef vervolgens aan welk punt van kritiek Dennett heeft op conclusies uit Libets experiment.

Geef tot slot ook twee redenen waarmee Haselager kan stellen dat de conclusies uit het experiment van Libet allerminst vast staan.

Haselager noemt zichzelf een materialist die weinig vertrouwen heeft in de betrouwbaarheid van onze introspectie.

Wat hem betreft toont onderzoek aan dat we vaak zomaar wat verzinnen om onze keuzes te verklaren of te rechtvaardigen. Dat de manier waarop wij onszelf in het dagelijks leven ervaren niet strookt met de wetenschappelijke benadering, wil volgens hem nog niet zeggen dat we dus helemaal geen vrije wil meer hebben.

We zijn volgens Haselager weliswaar niet vrij ten opzichte van onze hersenen, maar wel ten opzichte van onze omgeving. Hij schrijft hierover:

tekst 3

Vrij willen zijn ten opzichte van mijn hersenen vind ik trouwens ook als verlangen moeilijk te begrijpen. Waarom zou ik dat überhaupt *willen*? Wat zou ik met die vrijheid gaan doen dan? Keuzes maken die niet beïnvloed zijn door mijn levenservaringen en persoonlijkheidskenmerken? Maar hoe zou ik dan 'mijn' keuzes moeten maken? Wat zou ik dan wel gaan doen of willen, en op basis *waarvan*? En wie zou 'ik' dan eigenlijk *zijn* om die keuzes te maken? Wat ik wel goed begrijp (en uit ervaring uiteraard ken) is de latere gedachte dat ik iets anders had moeten kiezen. (...) Maar dergelijke inzichten worden ons nu juist mogelijk gemaakt door de hersenen, en ze geven ons het vermogen om daar iets mee te doen. Ze stellen ons in staat te bedenken dat we moeten veranderen. (...) We kunnen, met andere woorden, proberen onszelf vorm te geven. Dat is een vorm van vrijheid die (...) ons verschaft wordt door de hersenen.

naar: De vrije wil wordt mede mogelijk gemaakt door de hersenen, Haselager, 2013

Volgens Haselager maken hersenen de vrije wil als zelfverwerkelijking of zelfvorming mogelijk.

4p 8 Wat is volgens Haselager een vrije handeling?

Leg je antwoord uit voor elk van de vier aspecten van zelfverwerkelijking.

In het artikel *Vrijheid als zelfvorming. Een anti-individualistische visie op vrije wil, idealen en techniek* stelt hoogleraar filosofie Ciano Aydin dat voor- en tegenstanders van de vrije wil het vaak op één punt met elkaar eens zijn. Zij beschouwen het 'zelf' als een bewuste, vooraf bestaande en zelfstandige entiteit. Dit uitgangspunt geeft volgens hem blijk van een sterke beïnvloeding door het dualisme van Descartes. Dat maakt de positie van hersenwetenschappers als Dick Swaab volgens hem lastig:

tekst 4

Als wij ons brein zijn en ons brein bepaalt ons handelen, dan bepalen wij zelf ons handelen en zijn wij derhalve vrij. Dat is echter niet hoe hersenwetenschappers als Swaab en Lamme de relatie tussen hersenen en zelf begrijpen. Zij gaan ervan uit dat de hersenen het bewustzijn produceren en wij ons identificeren met dat bewustzijn. (...) Een gepaster titel voor Swaabs boek zou dan ook zijn: *Wij zijn ons onmachtige bewustzijn*.

bron: Vrijheid als zelfvorming, Aydin, 2013

- 2p 9 Beargumenteer met het epifenomenalisme dat Swaab zijn boek volgens Aydin beter *Wij zijn ons onmachtige bewustzijn* had kunnen noemen. Beargumenteer vervolgens waarom Swaab volgens Aydin nog denkt vanuit het dualisme van Descartes.

Meer dan honderd jaar geleden, in 1905, schreef de Amerikaanse filosoof Charles Peirce over de rol van de hersenen bij ons denken en onze identiteit:

tekst 5

Een psycholoog snijdt een kwab uit mijn hersenen (...) en zegt daarna, als blijkt dat ik mijzelf niet meer kan uitdrukken: "Kijk, je taalvermogen was gelokaliseerd in die kwab." Nogal wiedes; als hij mijn inktpot had gegapt, zou ik niet in staat zijn geweest om mijn discussie voort te zetten totdat ik een andere had gekregen. Ja, bepaalde gedachten zouden bij mij niet zijn opgekomen. Dus mijn discussievermogen is even sterk gelokaliseerd in mijn inktpot.

bron: Vrijheid als zelfvorming, Aydin, 2013

Aydin gebruikt dit citaat om uit te leggen dat onze identiteit volgens hem niet samenvalt met het bewustzijn, noch met de hersenen, noch met het lichaam.

Bovendien heb je niet van meet af aan een identiteit, maar ontwikkel je die door het uitoefenen van zelfcontrole. Daarom is het volgens Aydin niet de vraag of er een vrije wil bestaat, maar welke technieken en idealen een gemeenschap haar leden kan aanreiken om een coherent en vrij zelf te ontwikkelen.

Aydins opvattingen doen denken aan die van Taylor. Vrijheid en onvrijheid zijn volgens Aydin uitdrukkingen van de mate van lukken dan wel mislukken van zelfverwerkelijking, of zelfvorming.

- 3p 10 Leg de rol van zwakke evaluatie en de rol van sterke evaluatie bij vrije wil als zelfverwerkelijking uit.
Beargumenteer aan de hand van een afweging van deze twee vormen van evaluatie of jij het eens bent met Aydin dat vrijheid een uitdrukking is van de mate waarin zelfvorming lukt.